

Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу в сучасній інклюзивній освіті

Анастасія КРИКУН,

старший викладач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

У контексті динамічного розвитку сучасного суспільства змінюються пріоритети в дошкільній і початковій освіті, відбувається переосмислення традиційних поглядів на природу дитячого розвитку і саму дитину як суб'єкта власного розвитку з неповторною індивідуальністю. Орієнтація освіти на дитиноцентризм потребує від педагога визначення вектора особистісного становлення кожної дитини з урахуванням її особливостей. У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що головною метою, ключовим показником і основним важелем сучасного прогресу є розвиток людини, її творчих здібностей, інтересів і потреб [14]. У зв'язку з цим необхідне оновлення підходів щодо управління освітніми закладами, пошук шляхів розбудови освіти на основі створення нової практики дошкільної та початкової освіти, впровадження інноваційних науково-методичних розробок, що забезпечить формування ключових компетентностей дітей раннього, дошкільного та молодшого шкільного віку.

Сьогодні важливим є усвідомлення того, що всі діти незалежно від стану їхнього здоров'я та фізіологічних особливостей мають рівний доступ до якісної освіти, а особливо до звичайного, повноцінного людського спілкування. Для успішної реалізації інклюзивних програм в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах надзвичайно важливим є створення умов для розвитку дітей, професійного розвитку педагогів, їх самоорганізації, налагодження ефективної співпраці вчителів і родин дітей з особливими освітніми потребами.

Метою статті є визначення пріоритетних завдань діяльності навчально-виховних закладів та педагогів у роботі з дітьми, які мають особливі потреби, вивчення психолого-педагогічних умов, що впливають на ефективність реалізації компетентнісного підходу в інклюзивній освіті, розкриття змісту професійного розвитку та самоорганізації учителів.

Компетентнісний підхід охоплює два базові поняття, а саме: «компетенція» і «компетентність». У педагогічному словнику термін «компетенція» трактується як: «сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що виявляються по відношенню до певного кола предметів і процесів», а «компетентність» співвідноситься з можливістю встановлення суб'єктом діяльності зв'язку між знанням і ситуацією або, в більш широкому сенсі, здатність знайти,

виявити орієнтовну основу дій, процедуру (знання + дія), необхідну для розв'язання проблеми в конкретній ситуації [10].

У реалізації компетентнісного підходу в освіті І.Д. Фрумін виокремлює чотири аспекти, які можна віднести і до інклюзивної освіти: ключові компетенції, узагальнені предметні вміння, прикладні предметні вміння та життєві навички. Просування по кожному з цих напрямів сприяє підвищенню компетентності дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами, їх готовності до життя в сучасному інформаційному суспільстві, бажанню не так більше знати, як більше і краще вміти, у тому числі вміти здобувати знання. Дуже важливо бути здатним застосувати свої вміння і способи діяльності в реальному житті для вирішення практичних завдань [11].

Різні аспекти компетентнісного підходу відображено у численних публікаціях українських і російських дослідників (І.О. Зимня, В.В. Краєвський, А.В. Хуторської, О.В. Овчарук, Н.М. Бібік, В.І. Завіна, О.І. Локшина, О.І. Пометун, Т.М. Байбара, О.Я. Савченко, Л.Л. Хоружа та ін.). Так, О.Я. Савченко наголошує, що *компетентнісний підхід* визначається як спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей. Результатом такого процесу має бути формування *загальної компетентності*, що є

інтегрованою характеристикою досягнень людини. Вона набувається в результаті навчання, особисто-го пізнавального і життєвого досвіду [15].

На думку О.І. Пометун, компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання. Він потребує трансформації змісту освіти, що, відповідно до компетентнісного підходу, насамперед визначається принципово іншими критеріями відбору і структурування, спрямованими на кінцевий результат освітнього процесу – набуття дитиною компетентностей [8].

Компетентнісний підхід у всіх своїх значеннях і аспектах найбільш глибоко відображає основні аспекти процесу модернізації інклюзивної освіти:

- компетентнісний підхід проявляється як оновлення змісту освіти у відповідь на мінливу соціально-економічну реальність (І.Д. Фрумін);

- компетентнісний підхід як узагальнена умова здатності людини ефективно діяти поза межами навчальних сюжетів і навчальних ситуацій (В.А. Болотов) [2];

- компетентність є радикальним засобом модернізації освіти (Б.Д. Ельконін);

- компетентність характеризується можливістю перенесення здібностей в умови, відмінні від тих, в яких ця компетентність спочатку виникла (В.В. Башев);

- компетентність є актуальною, сформованою особистісною якістю, що ґрунтується на знаннях, інтелектуальною і особистісно обумовленою соціально-професійною характеристикою людини (І.О. Зимня) [4];

- компетентнісний підхід – це пріоритетна орієнтація на цілі – вектори освіти: здатність до навчання, самовизначення (самодетермінації), самоактуалізації, соціалізації та розвиток індивідуальності [2];

- компетентність визначається як готовність фахівця включитися в певну діяльність (А.М. Аронов) або як атрибут підготовки до майбутньої професійної діяльності (П.Г. Щедровицький).

За компетентнісного підходу проблема якості інклюзивної дошкільної і початкової освіти постає і розв'язується не лише з погляду кількості знань, засвоєних дітьми, а й досягнень у їх психічному розвитку, що формуються як набір відповідних компетентностей. Особливе значення під час організації роботи з дітьми в умовах компетентнісного підходу має те, що діти можуть зробити власний вибір співпраці та діяльності. Право самовизначення у співпраці як з дорослими, так і з однолітками дає дитині можливість набуття досвіду встановлення та розширення соціальних контактів з різними людьми, досягнення домовленостей, розподілу повноважень, управління діями інших людей (у разі їх згоди), досягнення загального результату і його презентації.

З опертям на чинні нормативні документи та з урахуванням ідей дослідників проблем інклюзивної

освіти [5] розглянемо психолого-педагогічні **умови реалізації компетентнісно-орієнтованої** освіти в сучасному інклюзивному закладі. Вони передбачають:

- суб'єктно-орієнтовану взаємодію дорослих з дітьми, тобто забезпечення таких ситуацій, за яких можливість вибору діяльності, партнера тощо надається кожній дитині з опертям на її особистий досвід при освоєнні нових знань;

- орієнтованість педагогічної оцінки на відносні показники дитячої успішності, тобто порівняння сьогоднішніх досягнень дитини з особливостями психофізичного розвитку з її раніше набутими досягненнями, стимулювання самооцінки дитини;

- формування ігрової діяльності як найважливішого чинника розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку;

- створення інклюзивного освітнього середовища, що сприяє емоційно-ціннісному, соціально-особистісному, пізнавальному, естетичному розвитку дитини і збереженню її індивідуальності (соціальне середовище в групі, методи моніторингу, розвивальне предметне середовище);

- збалансованість репродуктивної (відтворювальної за готовим зразком) і продуктивної діяльності (виробляє суб'єктивно новий продукт), тобто дослідницької, творчої діяльності, спільних і самостійних, рухливих і статичних форм активності;

- співпрацю з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку, що потребує залучення батьків до складання індивідуальної навчальної програми, повне, об'єктивне і регулярне їх інформування щодо розвитку їхніх дітей, запровадження політики та системи підходів, що забезпечують сім'ям необхідну емоційну підтримку;

- надання додаткових послуг та форм підтримки дитині у процесі її навчання;

- організація спостереження за динамікою розвитку дитини та її оцінювання з метою забезпечення позитивної мотивації навчання, інформування дітей про їхні індивідуальні досягнення, визначення ефективності педагогічної діяльності;

- створення індивідуального навчального плану, в якому визначено перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин на вивчення кожного предмета за роками навчання та тижневу кількість годин. У плані також враховуються додаткові години на індивідуальні і групові заняття, курси за вибором, факультативи тощо;

- розроблення індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

На наш погляд, ефективність роботи з формування компетенцій дітей в інклюзивних групах і класах зростає, якщо сім'я і педагоги працюватимуть у тісному контакті. Відкритість навчального закладу для родини – шлях до успішного розвитку дітей в умовах інклюзивної освіти. Вважаємо важливим питання реалізації компетентнісного підходу в педагогічній освіті батьків і взаємодії освітнього закладу з сім'єю. З цієї метою для батьків та інших членів сім'ї

дитини необхідно організувати батьківські збори з різних проблем, Дні відкритих дверей, проводити анкетування батьків, індивідуальні бесіди, консультації, спільні свята, виставки, конкурси; співпрацювати в рамках реалізації групових проєктів (виготовлення книжок – маляток, поробок, макетів, валеологічних газет, плакатів тощо). Необхідно інформувати родину дитини з особливими освітніми потребами про те, що існує психолого-педагогічне консультування батьків, консультативно-методична допомога в організації ефективного дитячо-батьківського спілкування, психологічна підтримка у разі виявлення серйозних психологічних проблем у їхньої дитини у зв'язку з серйозними емоційними переживаннями і подіями в сім'ї як звичайних однопілітків, так і дітей з особливостями розвитку. У контексті соціального та психолого-педагогічного благополуччя дитини взаємодію навчального закладу та родини доцільно вибудовувати на основі глибокого знання своєрідності сімейного виховання. Отже, організація взаємодії з сім'ями вихованців має бути заснована на знанні правових засад регулювання цього процесу, який розгортається в єдиному освітньому просторі. Знання нормативно-правових документів міжнародного та державного рівня, конкретного освітнього закладу дозволяє педагогу юридично грамотно побудувати стосунки з родиною та освітньо-виховний процес в дошкільному навчальному закладі або школі з урахуванням захисту прав дитини, прав і обов'язків батьків і педагогів.

Відповідно до концепції модернізації педагогічної освіти одним із основних її завдань є формування компетентного педагога. Аналіз діяльності педагогів дошкільних навчальних закладів і початкової школи засвідчив, що знаючий і компетентний педагог відрізняються не так обсягом і глибиною засвоєння знань, їхньою міцністю, як організованістю особистих знань і мірою їх використання для прийняття ефективних рішень.

Професійний розвиток педагогів і реалізацію ними компетентного підходу в контексті сучасної інклюзивної освіти забезпечать такі педагогічні умови:

– озброєння педагогів додатковими знаннями щодо питань інклюзивної освіти, психофізичних особливостей розвитку дітей, форм і методів їхнього навчання та виховання;

– створення середовища, в якому педагоги посідають активну позицію, відчувають себе членами команди, підтримують один одного у застосуванні найефективніших стратегій навчання. Доброзичлива, невимушена атмосфера, де визнають унікальність кожного (і педагога, і дитини) та підтримують їх – суттєво стимулює розвиток;

– організація своєрідної мережі підтримки, тобто здатності навчального закладу реагувати на різноманітність потреб дітей.

Безпосередньо освітня діяльність дошкільнят і молодших школярів з особливими освітніми

потребами, на наш погляд, має реалізуватися на основі формування пізнавальних компетенцій, тобто організації різних видів діяльності дітей: пізнавально-дослідницької, ігрової, комунікативної, музично-художньої, продуктивної, трудової, рухової, а також виконання інтелектуальних завдань, читання художньої літератури. Цьому сприяє інтеграція різноманітних форм і методів роботи з дітьми. Їхній вибір здійснюється педагогами залежно від рівня освоєння навчальної програми, контингенту дітей і вирішення конкретних освітніх завдань. Особливо актуальним при організації виховного процесу в інклюзивних групах є використання індивідуального і диференційованого підходів, знання головних завдань, принципів, методів та форм організації діяльності дошкільників. Якість виховного процесу значною мірою залежить від того, як враховуються та реалізуються потенційні можливості виховання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні особливості розвитку, у дитини завжди є потенціал, використання якого може суттєво поліпшити якість її життя.

Вихователь ДНЗ має забезпечити особистісно орієнтований освітній процес в умовах інклюзії, створити умови не лише для спілкування дітей з особливими освітніми потребами з ровесниками, а й для прийняття їхнього досвіду. Це дає можливість дітям з особливими потребами бачити реакцію інших дітей на те чи інше завдання, способи його виконання, чути їхні мовленнєві висловлювання і в такий спосіб сприяє появі інтересу до пізнання навколишнього світу, формування мотивів до навчальної діяльності, співпраці, забезпечує умови успішної соціальної, психологічної, фізичної адаптації та життєдіяльності.

У результаті дослідження психолого-педагогічних умов реалізації компетентного підходу в контексті сучасної інклюзивної освіти можна зробити висновок про актуальність цієї проблеми. Теоретичний аналіз наукової психологічної і педагогічної літератури показав, що питання вивчення компетентностей і в дітей, і у педагогів потребують поглибленого дослідження. Педагоги груп включення повинні мати не лише ґрунтовні професійні знання та вміння, а й сформований комплекс якостей, можливостей, властивостей особистості, які відповідають вимогам педагогічної професії, що дасть змогу реалізувати особистісно орієнтований і компетентнісний підходи в інклюзивному навчальному закладі.

Література

1. Арнаутова Е.П. Социально-педагогическая практика взаимодействия семьи и детского сада в современных условиях / Е.П. Арнаутова // Детский сад от А до Я. – 2004. – №4. – С. 23–35.
2. Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В.А. Болотов, В.В. Сериков // Педагогика. – 2003. – №10.

3. *Василюк А.* Сучасні освітні системи / А.Василюк, Р.Пахоцінський, Н.Яковець. – Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2002. – 139 с.
4. *Зимняя И.А.* Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический аспект) / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2006. – №4. – С. 20–27.
5. *Колупаева А.А.* Инклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія / А.Колупаева. – К.: Саміт-книга, 2009. – 272 с.
6. *Марголис А.А.* Роль и задачи психолого-педагогической диагностики в определении качества образования / А.Марголис, В.Рубцов // Психологическая наука и образование. – 2007. – №4.
7. *Пометун О.* Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О.Пометун // Основна школа. – 2005. – Вип. 3–4.
8. *Сабат Н.* Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання / Н.Сабат // Соціальний педагог. – 2008 – №3. – С. 42–46.
9. *Словарь-справочник по педагогике* / [Авт.-сост. В.А. Мижериков]. – М.: ТЦ «Сфера», 2004. – 448 с.
10. *Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник* / АПН України; Інститут спеціальної педагогіки; Луганський держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка / В.І. Бондар (голов. ред.). – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.
11. *Фрумин И.О.* Компетентностный подход как естественный этап обновления содержания образования / И.О. Фрумин // Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление: Материалы 9-й научно-практической конф., 2003 г. – Красноярск, 2003. – С. 41–44.
12. *Холодная М.А.* Психология интеллекта: Парадоксы исследования / М.А. Холодная. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
13. *Хуторской А.В.* Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58–65.
14. *Національна доктрина розвитку освіти* [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
15. *Савченко О.Я.* Компетентнісний підхід як чинник модернізації початкової освіти / О.Я. Савченко [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2011_4_1/statti/Savch.htm
16. *Інструктивно-методичний лист «Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання»* (Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1/9-384 від 18.05.2012) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.education-inclusive.com/pravova-osnova>

Анастасія КРИКУН

Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу в сучасній інклюзивній освіті

У статті розглянуто питання реалізації компетентнісного підходу в сучасній дошкільній і початковій інклюзивній освіті. Висвітлено проблеми підготовки компетентнісного педагога в цій системі. Проаналізовано психолого-педагогічні умови реалізації інклюзивної освіти в дошкільному і загальноосвітньому навчальному закладі.

Ключові слова: дошкільний і молодший шкільний вік, інклюзивна освіта, компетентнісний підхід, компетентність педагога, компетенція, пізнавальна компетенція.

Анастасія КРИКУН

Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу в сучасній інклюзивній освіті

В статье рассмотрен вопрос реализации компетентностного подхода в современном дошкольном и начальном инклюзивном образовании. Освещены проблемы подготовки компетентного педагога к работе в этой системе. Раскрыты вопросы создания психолого-педагогических условий реализации инклюзивного образования в дошкольном и общеобразовательном учебном заведении.

Ключевые слова: дошкольный и младший школьный возраст, инклюзивное образование, компетентностный подход, компетентность педагога, компетенция, познавательная компетенция.

Anastasiya KRYKUN

Psychological and pedagogical conditions of the competence-based approach in today's inclusive education

The article is devoted to the implementation of competence-based approach in preschool and primary education. The problems of competent teacher's training in the system of preschool and primary education are discussed. Revealed issues of creating psychological and pedagogical conditions of realization of inclusive education in pre-school and general education school.

Keywords: preschool and primary school age, inclusive education, competence approach, competence of teachers, competence, cognitive competence.